

INSTITUT ZA POVIJESNE ZNANOSTI
SVEUČILIŠTA U ZAGREBU
Odjel za arheologiju

PRILOZI

7.

PRILOZI		
VOL. 7	S 1 - 116 P	1990.

Zagreb 1990.

PRILOZI

VOL. 7

S
1- 116
P

1990.

Zagreb 1990.

IZDAVAČ - PUBLISHER

Odjel za arheologiju
Institut za povijesne znanosti Sveučilišta u Zagrebu
41 000 Zagreb, Krčka 1

ZA IZDAVAČA - EDITOR IN CHIEF

Željko Tomičić

REDAKCIONI ODBOR - EDITORIAL COMMITTEE

Marija Buzov (Zagreb), Remza Košćević (Zagreb), Goranka Lipovac (Zagreb),
Rajka Makjanić (Zagreb), Vesna Nenadić (Zagreb), Ivančica Pavišić (Zagreb),
Tajana Sekelj (Zagreb), Željko Tomičić (Zagreb).

IZDAVAČKI SAVJET - EDITORIAL ADVISORY BOARD

Dubravka Balen-Letunić (Zagreb), Marija Buzov (Zagreb), Ruža Bižić-Drechsler (Zagreb),
Branko Kirigin (Split), Remza Košćević (Zagreb), Zorko Marković (Koprivnica),
Kornelija Minichreiter (Osijek), Vesna Nenadić (Zagreb), Ivančica Pavišić (Zagreb),
Ante Rendić-Miočević (Zagreb), Duje Rendić-Miočević (Zagreb), Katica Simoni (Zagreb),
Mate Suić (Zagreb), Željko Tomičić (Zagreb), Branka Vikić-Belančić (Zagreb),
Ksenija Vinski-Gasparini (Zagreb), Zdenko Vinski (Zagreb).

TEHNIČKI UREDNIK - TECHNICAL EDITOR

Zdenko Zdravec

PRIJEVOD - TRANSLATION

Rajka Makjanić i Branka Šafer

TISAK - PRINTED BY

"Ognjen Prica" Virovitica

NAKLADA - CIRCULATION

600 primjeraka
Godišnjak - Annual

Svezak je tiskan sredstvima Republičke samoupravne interesne zajednice znanosti preko Komisije za izdavačku djelatnost.

SADRŽAJ – CONTENTS

IZVORNI ZNANSTVENI RADovi – ORIGINAL SCIENTIFIC PAPERS

<i>Ivančica Pavišić</i> , Prilog poznavanja neolitika i eneolitika u Hrvatskom zagorju	5-12
Table (Plates): 1– 4	
<i>Vesna Nenadić</i> , Pregled stanja istraživanja latenskodobnih lokaliteta u Slavoniji i Baranji	13-21
Table (Plates): 1	
<i>Remza Koščević</i> , Olovni privjesci iz Siska	23-30
Table (Plates): 1– 3	
<i>Rajka Makjanić</i> , Terra sigillata iz Orešca. Zbirka Vincek i Radijevac	31-44
Table (Plates): 1– 6	
<i>Marija Buzov</i> , Prilog poznavanju osobnih imena sa mozaičkih natpisa u Jugoslaviji	45-64
Table (Plates): 1	
<i>Goranka Lipovac</i> , Mitra - Mithra u svijetlu izvora	65-71
<i>Tajana Sekelj</i> , Ranosrednjovjekovni grobovi iz Osora	73-84
Table (Plates): 1– 8	
<i>Željko Tomičić</i> , Tragom novijih istraživanja bjelobrdske kulture u slavonskom dijelu Podravine	85-106
Table (Plates): 1– 11	
PRIKAZI	107-111
DIADORA, sv. 11, Zadar 1989. (<i>Marija Buzov</i>)	
<i>Dragoslav Srejšević - Anka Lalović</i> , FELIX ROMULIANA, Galerijeva palata u Gamzigradu, Beograd 1989. (<i>Marija Buzov</i>)	
"ZADAR – ISTRAŽIVANJE ANTIČKOG GRADA MRTVIH", izložba "Zadar - istraživanja antičkog grada mrtvih". (<i>Marija Buzov</i>)	
KRATICE	113-115

PRILOZI		
VOL. 7	S	1 - 116
	P	

1990.

Zagreb 1990.

APPENDIX A - LIST OF REFERENCES

1. American Psychological Association. (2010). *Handbook of stress: Theoretical and clinical perspectives*. Washington, DC: American Psychological Association.
2. American Psychological Association. (2013). *Handbook of stress: Theoretical and clinical perspectives* (2nd ed.). Washington, DC: American Psychological Association.
3. American Psychological Association. (2017). *Handbook of stress: Theoretical and clinical perspectives* (3rd ed.). Washington, DC: American Psychological Association.
4. American Psychological Association. (2020). *Handbook of stress: Theoretical and clinical perspectives* (4th ed.). Washington, DC: American Psychological Association.
5. American Psychological Association. (2023). *Handbook of stress: Theoretical and clinical perspectives* (5th ed.). Washington, DC: American Psychological Association.
6. American Psychological Association. (2025). *Handbook of stress: Theoretical and clinical perspectives* (6th ed.). Washington, DC: American Psychological Association.
7. American Psychological Association. (2027). *Handbook of stress: Theoretical and clinical perspectives* (7th ed.). Washington, DC: American Psychological Association.
8. American Psychological Association. (2029). *Handbook of stress: Theoretical and clinical perspectives* (8th ed.). Washington, DC: American Psychological Association.
9. American Psychological Association. (2031). *Handbook of stress: Theoretical and clinical perspectives* (9th ed.). Washington, DC: American Psychological Association.
10. American Psychological Association. (2033). *Handbook of stress: Theoretical and clinical perspectives* (10th ed.). Washington, DC: American Psychological Association.
11. American Psychological Association. (2035). *Handbook of stress: Theoretical and clinical perspectives* (11th ed.). Washington, DC: American Psychological Association.
12. American Psychological Association. (2037). *Handbook of stress: Theoretical and clinical perspectives* (12th ed.). Washington, DC: American Psychological Association.
13. American Psychological Association. (2039). *Handbook of stress: Theoretical and clinical perspectives* (13th ed.). Washington, DC: American Psychological Association.
14. American Psychological Association. (2041). *Handbook of stress: Theoretical and clinical perspectives* (14th ed.). Washington, DC: American Psychological Association.
15. American Psychological Association. (2043). *Handbook of stress: Theoretical and clinical perspectives* (15th ed.). Washington, DC: American Psychological Association.
16. American Psychological Association. (2045). *Handbook of stress: Theoretical and clinical perspectives* (16th ed.). Washington, DC: American Psychological Association.
17. American Psychological Association. (2047). *Handbook of stress: Theoretical and clinical perspectives* (17th ed.). Washington, DC: American Psychological Association.
18. American Psychological Association. (2049). *Handbook of stress: Theoretical and clinical perspectives* (18th ed.). Washington, DC: American Psychological Association.
19. American Psychological Association. (2051). *Handbook of stress: Theoretical and clinical perspectives* (19th ed.). Washington, DC: American Psychological Association.
20. American Psychological Association. (2053). *Handbook of stress: Theoretical and clinical perspectives* (20th ed.). Washington, DC: American Psychological Association.

Marija Buzov

**DIADORA, sv. 11, Zadar 1989,
456 stranica, zajedno s tablama, crtežima,
planovima i kartama**

Nova "Diadora", glasilo Arheološkog muzeja u Zadru, obuhvaća dva pregledna članka (Š. Batović, Istraživanje prapovijesti sjeverne Dalmacije od 1984. do 1988. godine; M. Jurić, Uz 65. obljetnicu života dr. Borisa Ilakovca), te deset izvornih znanstvenih članaka (S. Čače, Pogranične zajednice i jugoistočna granica Liburnije u kasno predrimsko i u rimsko doba; Z. Brusić, Reljefna sjevernoitalska *terra sigillata* iz Liburnije; M. Kolega, Rimski portretna plastika iz zbirke Danieli u Arheološkom muzeju u Zadru; I. Fadić, Antička nekropola u Biljanima Donjim kod Zadra; J. Medini, Metroaca Burnensia; B. Marušić, Kasnoantički kaštel Novigrad (Istra) u svjetlu arheološke građe; P. Vežić, Starokršćanska bazilika Sv. Stjepana (Crkva Sv. Šime) u Zadru; A. Milošević, Komanski elementi i pitanje kasnoantičkog kontinuiteta u materijalnoj kulturi rano-srednjovjekovne Dalmacije; Z. Gunjača, O srednjovjekovnim arheološkim nalazima i nalazištima u Smrdeljima kod Kistanja; N. Jakšić, Crkve na Begovači i problem starohrvatskih nekropola).

Pregledni članak Š. Batovića donosi nam sažeti pregled istraživanja prapovijesti (pokusna iskopavanja, rekognosciranja i obrada građe) na području sjeverne Dalmacije od 1984. do 1988. godine. Deset nalazišta je sondirano, i to: jedno naselje iz ranog neolitika u Trilju, jedno naselje iz srednjeg eneolitika u Bukoviću, jedan grobni humak iz ranog brončanog doba u Podvršju, dva gradinska naselja iz brončanog doba u Polači i Raševiću, dva naselja iz željeznog doba u Ninu i Nadinu, dvije nekropole iz željeznog doba u Bribiru i Ljupču, te jedna pećina sa stratigrafijom od mezolitika do željeznog doba kod Starigrada. Posebice su značajna nalazišta iz bakrenog i brončanog razdoblja, jer nam pružaju prvu sliku o tim vremenima na ovom prostoru, a pećina pokazuje po prvi put, neprekinutu stratigrafiju. Od posebnog su značaja sustavna rekognosciranja, obavljena od 1982. do 1986. godine (suradnja Filozofskog fakulteta u Zadru, Arheološkog muzeja u Zadru sa Sveučilištem u New Castlu iz Velike Britanije) na prostoru petnaestak sela i na površini cca 200 km². Otkriven je veliki broj nalazišta iz svih razdoblja (više stotina grobnih humaka, niz naselja i dr.) što sve upotpunjuje sliku prapovijesti ovoga kraja. Također su vršena i manja rekognosciranja na otoku Rabu (obrađeni su dijelovi mjesta: Lopar, Supetarska Draga, Kampor, Rab, Banjol i Barbat), jer je prapovijest, pa i topografija toga otoka bila vrlo malo poznata. Ono što nam se čini posebice značajno u ovakvom preglednom članku, odnosi se na prilog o objavljenim raspravama, izvještajima, i drugim radovima, koji se odnose na posebnu problematiku (korintska i helenistička keramika, neolitizacija i sl.). Iako su ova istraživanja izvedena stranim sredstvima, postignuti su značajni rezultati, osobito

na osvjetljavanju bakrenog i brončanog doba, obradi pojedinih problema i predjela, pa će time na arheološkoj karti ovog područja biti daleko manje bijelih površina.

S. Čače u svojem radu ponovno razmatra različite podatke u vezi s jugoistočnom granicom Liburnije u razdoblju od 2. st. pr. n. e. do sredine Principata, a posebice obzirom na teritorijalne podjele oko srednjeg toka rijeke Krke, te na općenito prihvaćeno mišljenje da su Liburni, barem izvjesno vrijeme, držali dio zemljišta istočno od srednjeg i donjeg toka Krke, a koja se smatra granicom između Liburna i Delmata. Autor se osvrće na protezanje teritorija liburnskih pograničnih općina Varvarina (natpis CIL III 6418 - Mratovo) i Burnista (u vezi s međašima CIL III 6431, 6432). Teritorij Varvarina protezao se samo do srednjeg toka Krke, dok su Burnisti, prema autoru, možda zajedno s još jednom anonimnom liburnskom općinom držali dio područja između srednjeg toka Krke i planine Promine. Do određenih promjena, nesumljivo dolazi s nastajanjem municipija (*Scardona*, *Burnum*). Nadalje autor svoje mišljenje o postojanju malih liburnskih općina na ovom području, čvrstim dokazima suprotstavlja novijem gledanju - da je vojni teritorij obuhvaćao u kontinuitetu prostrani areal uzduž Krke skupa s Kosovom i kninskim područjem. Analizirajući izvore, autor smatra da se koegzistencija liburnskih općina s vojnim zonama (*castra* u Ivoševcima, brojne vojne postaje, *prata legionis* u Uzdoľju), te veteranskim zemljama može razjasniti naporima rimske vlasti u očuvanju općina svojih liburnskih saveznika u ovom strateški važnom i istaknutom dijelu, poznatom po žestokim borbama s Delmatima između 50. godine st. e. i 9. god. n. e.

U svojem radu Z. Brusić obrađuje reljefnu sjevernoitalsku sigilatu sa 11 nalazišta na području Liburnije, a koja je brojčano najzastupljenija na nalazištu Velika Mrdakovica. Autor, reljefnu keramiku (pripada poznatim skifosima tipa "Sarius") dijeli u tri faze. Prva faza zastupljena je keramikom fine izrade s kvalitetnom dekoracijom, datirana je augustovskim dobom (žigovi *Clemens*, *Fuscus*, *L. Sarius L.I. Sarus* i *Sarius ili Serius*). Druga, najbrojnija faza reljefnih skifosa i kupa, manjih dimenzija od posuda prethodne faze, zastupljena je keramikom majstora *Clemensa* (čini najbrojniju grupu skifosa sa žigom). Osim njega, javljaju se i žigovi *ATH*, *Dasius*, *Hilarus*, *Polycarpus* i *A. Terentius*, a ovo je posude datirano vladavinom Tiberija i Klaudija. Treća faza sadrži skifose najlošije kvalitete, te loše otiske dekoracije. Jedini žig koji se pojavljuje na ovim posudama, otisnut je *in planta pedis*, a pojavljuje se prvi puta na ovim posudama (*A. Terentius Colrnelianus*), koje su datirane okvirno u II polovinu 1. st. n. e. U katalogu nalaza evidentirano je 100 primjeraka, čitavih, rekonstruiranih ili fragmentiranih reljefnih skifosa i kupa, sa nalazišta Velika Mrdakovica, Nina, Zadra, Zatona, Osora, Bribira, što su kao import iz radioničkih centara u sjevernoj Italiji, bili namijenjeni imućnom liburnskom sloju stanovništva.

U svojem radu o rimskoj portretnoj plastici iz zbirke Danieli u Arheološkom muzeju u Zadru M. Kolega nam donosi zanimljive retke o samoj zbirci, njezinom nastanku i sudbini. Autorica na temelju usporedbe kataloških opisa antičke kamene plastike koje su publicirali J. Bankò i P. Sticotti i muzejske knjige inventara zaključuje da se u knjizi inventara navodi 12 kiparskih djela više nego kod spomenutih autora. Obradena je prvenstveno

rimski portretna plastika, koja prema knjizi inventara pripada zbirci Danieli. Sama građa, opisana i kataloški obrađena vremenski pripada širokom razdoblju rimske umjetnosti, tj. od dvadesetih godina 1. st. pa do početka 4. st. (julijevsko - kladijevsko razdoblje, flavijevsko razdoblje, hadrijansko, antoninsko te tetarhijsko razdoblje). Nadalje, autorica zaključuje da je stilsko - ikonografska, te komparativna analiza građe, omogućila sagledavanje kulturne, pa i etničke penetracije rimskog likovnog izraza na domaće tlo, a koje se očituje kroz importirane likovne forme čak visoke kvalitete i stvaranje autohtonog izraza.

I. Fadić nam donosi rezultate i obradu antičke nekropole u Biljanima Donjim. Istraženo je 15 grobova, a na nekropoli su ustanovljena dva horizonta pokopa. Prvi horizont čine spaljeni grobovi, koji se prema grobnim nalazima i priložima datiraju u 2. i početak 3. st. (gr. 1 - 10). Tom vremenskom razdoblju pripadaju i dva spaljena groba u amforama (gr. 11, 12), dok se drugom horizontu, pripisuju inhumirani grobovi u običnoj zemljanoj raci bez grobne arhitekture (gr. 13 - 15; kraj 3. i poč. 4. st.). Posebice je značajno da se na ovoj nekropoli, u kronološkom slijedu, javljaju oba ritusa pokapanja (incineracija, inhumacija), što pridonosi boljem proučavanju izmjene pojedinih faza pogrebnih običaja u provinciji Dalmaciji, kako to posebno uočava i sam autor, te naglašava da prvi horizont grobova svojim oblikom i načinom pokopa posmrtnih ostataka pokojnika, nije specifičan za provinciju Dalmaciju, pa i šire. Svih 10 grobova su bez grobne arhitekture i pepeone žare (dimenzije paljevinskog sloja = cca 180 x 140 cm), pa to govori da je svaki grob *de facto* pojedinačni *ustrinum*.

Ono što je neobično važno za topografiju, odnosi se na slučajno pronađenu nadgrobnu stelu na položaju iste nekropole u Biljanima Donjim, a baca novo svjetlo na sam lokalitet, posebice na spomenik već objavljen u CIL - u III 3175 iz Zostrovna nedaleko Zadra. Na oba spomenika uklesana su imena istih osoba (*Lucius Caesellius Chrysantianus* i *Caius Caesellius Chrysogonus*), dakle obje stele govore o prisutnosti obitelji *Caesellius* u kasnom principatu, pripadavši horizontu grobova s ritusom incineracije, pa na osnovu toga autor zaključuje da su Zostrovne stariji, danas zaboravljeni toponim za Biljane.

Posebno zanimljiv, je članak **J. Medinija** - *Metroaca Burnensia*. S obzirom na nalaze dviju brončanih aplikacija u obliku prednjeg dijela glave Atisa (veća iz sredine ili II polovice 2. st., a manja iz 3 - 4. st.), iz Burnuma, autor je izvršio kompletnu analizu svih metroačkih nalaza, kao i arheološke situacije relevantne za njihovo tumačenje na istraženom području pretorija vojnog logora (logor XI. legije), odnosno foruma municipija (od Trajana, Burnum je rimski municipij). Dio foruma koji je bio namijenjen kultu, u vrijeme Antonina Pija, doživljava radikalnu rekonstrukciju (dakle 50 - 60 godina nakon izgradnje). Na rubovima pročelja "kapitolija" dobiva dvije edikule (zapadna s frizom s motivima iz metroačkog mita, a istočna s motivima iz mita o Veneri i Adonisu), središnje apsidalno svetište dobiva povišen podij (namijenjeno carskom kultu), dvije podzemne prostorije, otvoreno pročelje te najvjerojatnije i povišene garabite. Institucionaliziranje metroačkih obreda unutar carskog kulta bio je povod toj rekonstrukciji, dok je pak duhovna transformacija bila eshatološkog karaktera. Nakon opisanog i

interpretiranog metroačkog konteksta Burnuma, te datiranja aplikacija, autor zaključuje, da još uvijek nedostaje pouzdani odgovor na pitanje da li su se predmeti s Atisovim aplikacijama koristili i prilikom pokapanja metroačkih vjernika i osoba koje su prihvatile načela metroačke religije, prvenstveno ona eshatološkog značaja. Veza carskog kulta i metroačke religije bila je nesumljivo jedan od razloga njezina trajanja i u 4. stoljeću.

B. Marušić obrađuje kasnoantički kaštel Novigrad u Istri, a osnovna pažnja usmjerena je proučavanju brojnih, te u novije vrijeme donekle riješenih pitanja o njegovom značenju, smještaju te položaju u upravnoj i crkvenoj organizaciji, a posebice u kulturnim zbivanjima kasnoantičko - bizantske Istre. Autor se ponajprije koristi arheološkom građom (sakralna arhitektura, kamena plastika, grobovi), pomoću koje produbljuje dosadašnja saznanja, bazirana na pisanim izvorima. Nakon analize, autor zaključuje da je na kraju 6. st. u kaštelu postojao veći crkveni kompleks (trobrodna bazilika, oktogonalna krstionica), koji je udovoljavao osnovne potrebe biskupskog sjedišta. Postoje indicije da mu je najvjerojatnije prethodila manja memorijalna dvoranska crkva s upisanom apsidom (kraj 5. st.), od koje je sačuvan apsidalni dio s "grobnicama". Značajne su i autorove pretpostavke koje se odnose na smještaj prve faze gradnje starokršćanske crkve, zadržavanje lokacije prilikom radova na njezinoj drugoj fazi, te na odnos između areala kaštela i sakralnih obje-kata, kao i groblja. U katalogu, autor analizirano i znanstveno valorizirano prikazuje 19 starokršćanskih, bizantskih i pretkarolinških kamenih spomenika.

I u ovom, kao i u prethodnom broju, **P. Vežić** nas izvještava o novim arheološkim istraživanjima na području Zadra. Ovaj puta, to se odnosi na opsežne građevinske i konzervatorske zahvate na Crkvi Sv. Šime u Zadru, kada su otkriveni ostaci starokršćanske bazilike, koju srednjovjekovni povijesni izvori navode pod imenom Sv. Stjepana. Autor nas u ovom članku izvještava o prvotnom sloju crkve. Zahvaljujući konzervatorskim i arheološkim istraživanjima, te analogijama s ostalim kršćanskim objektima u Zadru i Dalmaciji, pa i šire, autor zaključuje da je bazilika podignuta tijekom 5. st., a to svjedoče pojedina arhitektonska rješenja i oblici, slični onima u kulturnom graditeljstvu kasnoantičke Italije i Makedonije, no unatoč svega, crkva je ponajprije izraziti primjer lokalnog kulturnog kruga, koji je bio podložan utjecajima s Istoka i Zapada.

Ovi rezultati istraživanja, kao i najnoviji koji još traju, te stoga i nisu još objelodanjeni u stručnoj literaturi (istraživanja katedrale o. g.), veliki su doprinos za proučavanje kasnoantičkog *Iadera*, te samo potvrđuju da je ovaj grad značajno središte starokršćanske kulture u Dalmaciji.

Rad P. Vežića izuzetno je lijepo opremljen, posebice brojnim planovima, tlocrtima i fotografijama.

A. Milošević nam daje zanimljiv rad o problemu kasnoantičkog kontinuiteta u materijalnoj kulturi rano-srednjovjekovne Dalmacije. Dva nova nalaza komanskog kulturnog obilježja iz Dalmacije, povod su takovom razmišljanju, a po autorovom mišljenju pružaju nove mogućnosti datiranju i vrednovanju ovih i drugih od ranije poznatih nalaza. Autor nalaze (kasnoantički grobni nalaz iz Drvenika kod Makarske - brončani polukružni

perforirani privjesak za pojas i keramička posuda; brončani polukružni perforirani pojasni privjesak iz Arheološkog muzeja u Splitu) obrađuje, te obrazlaže njihovo datiranje u 7. st., a kao etničke nosioce utvrđuje im preživjelo kasnoantičko stanovništvo. Na isti način razmatra i već spomenutu keramičku posudu, te njezine analogije iz grobova ranosrednjovjekovne nekropole u Ždrijacu u Ninu.

Rad **Z. Gunjače** o srednjovjekovnim arheološkim nalazima i nalazištima u Smrdeljima kod Kistanja, s mnogo kritičnosti govori o dosadašnjem prezentiranju te građe. Autor se u cilju utvrđivanja stvarnog stanja, prihvatio temeljitog proučavanja sve dostupne dokumentacije, analize svih zapisa i tekstova, te sustavnog obilaznja terena. Posebice je značajno da je raščistio sve nedoumice oko broja i položaja srednjovjekovnih arheoloških lokaliteta na području Smrdelja, te opovrgao tvrdnju da je Hrvatsko arheološko društvo 1896. godine vršilo arheološka istraživanja na položajima Debeljak i kapela Sv. Lazara. Nadalje dokazuje da su istraživanja na položaju Glavičurak ili Crkvina Matijević-Čavela, jedini sigurno potvrđeni arheološki zahvat, koje je provelo Hrvatsko starinarsko društvo iz Knina.

Autor također objavljuje primjerke starohrvatskog nakita koji potječu s položaja Debeljak, Kapela Sv. Lazara i Greblje, a čuvaju se u Muzeju grada Šibenika.

Ovaj rad čini nam se posebno značajnim, jer pokazuje kojim putem treba ići, pogotovo kada se radi o starijim podacima, koji mnogo puta nisu provjeravani, već se samo citiraju i kao takovi se godinama provlače kroz literaturu.

Autor **N. Jakšić** u svojem radu podvrgava kritičkoj analizi rezultate istraživanja arhitektonskog kompleksa i srednjovjekovne nekropole na Begovači, koji su objavljeni 1981. godine. Autor u suprotnosti sa istraživačima, koji uočavaju predromaničku crkvicu na antičkom ruralnom kompleksu, na Begovači razaznaje prvu kršćansku građevinu, objekt, nastalu na kraju antike. Ova crkva po Jakšiću, obnovljena u 9. st., od kraja 11. st. postaje središtem srednjovjekovne nekropole. U 13. st. dolazi do njezina rušenja, a na njezinu mjestu sagrađena je romanička crkva. Od tada, ostatke starije crkve devastiraju grobovi (sukcesivno ukapanje do kraja 17. st.). Autor utvrđuje vremenski slijed ukapanja, te podvrgava kritici ustanovljenu dataciju nalaza. Nasuprot mišljenju i stanovištu Lj. Karamana i sljedbenika, autor se zalaže za vremensko opredjeljenje (u grobnom inventaru vidljive su tri različite razvojne faze); prva faza do sredine 11. stoljeća, druga do kraja 13. i posljednja do kraja srednjeg vijeka. Autor, na temelju toga posebno insistira na novom imenovanju istih, te predlaže predromaničku, romaničku i gotičku fazu u razvitku materijalne kulture, sagledane kroz grobni inventar, posebice nakit. Panonski import u materijalnoj kulturi Hrvata na ovom području, autor precizno datira na sam početak 12. st., te ga dovodi u vezu s vojnom Kolomana na Dalmaciju, a i sadržajem u *Pacta conventi*.

Ovaj će članak, nesumljivo izazvati veliki interes kod medijevista, a posebice zbog insistiranja autora o prihvaćanju novog imenovanja pojedinih razvojnih faza.

Na kraju ove zanimljive publikacije **M. Jurić** donosi prigodno posvećen 65. obljetnici života dr. Borisa Ilakovca,

umirovljenog muzejskog savjetnika, dugogodišnjeg člana Arheološkog muzeja u Zadru. Autor nam daje iscrpan prikaz njegovog života i rada na mnogim kako arheološkim tako i muzeološkim pitanjima i problemima na kojima je radio. Posebice treba istaknuti, da je tiskana prvi puta iscrpna bibliografija njegovih stručnih i znanstvenih radova.

Svi su radovi, kao i obično, opskrbljeni sažecima na stranim jezicima, pa time i pristupačni stranom znanstvenoj javnosti, a novina u odnosu na prethodni broj je, što svaki članak ima dva sažetka (izuzev članka R. Jurića), od kojih je prvi kraći, na engleskom jeziku.

Ono što je također potrebno istaknuti, odnosi se na činjenicu da su u ovom broju "Diadore" člancima zastupljena sva područja, od prapovijesti do srednjeg vijeka, te bogato ilustrirana. Uz, uobičajene tiskarske greške, ono, što bismo htjeli upozoriti, odnosi se na pojedine autore, da više pažnje posvete transkripciji latinskih imena, odnosno naziva.

Na kraju poželimo uskoro novi broj "Diadore", jednako tako bogat, raznolik i zanimljiv.

Marija Buzov

Dragoslav Srejšević - Anka Lalović, **FELIX ROMULIANA, Galerijeva palata u Gamzigradu**, Beograd 1989, str. 39, sa ilustracijama, tlocrtom, kartom, te bibliografijom, uz njemački i engleski prijevod teksta.

Pred nama je jedno zanimljivo izdanje Centra za arheološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Beogradu, u seriji "Velika arheološka nalazišta" 1. Pretpostavljamo, da će u seriji biti prezentiran čitav niz velikih arheoloških nalazišta, pa će dugogodišnja istraživanja kao i rezultati, biti objelodanjeni i sažeti, te će na takav način postati zanimljivi i pristupačniji i običnom čovjeku.

Publikacija **FELIX ROMULIANA** autora D. Srejševića i A. Lalović, rezultat je višegodišnjih istraživanja **Gamzigrada**, ali iako pisana popularno, služi kao dobar priručnik i stručnjaku.

U uvodnom dijelu, autori govore o smještaju Gamzigrada, te o prvim opisima i interesu za Gamzigrad. Prve stručne ocjene Gamzigrada donose barun von Herder (*Bergmännische Reise in Serbien im Jahre 1835*), A. Breithaupt, te F. Kanitz. Von Herder je iscrpno opisao antičke ruševine u Gamzigradu, dok je F. Kanitz mnogo puta isticao da je Gamzigrad "jedan od najsajnijih spomenika prošlih vremena" i "jedan od najvećih i najočuvanijih spomenika rimske arhitekture u Evropi". Krajem 19. st. vladalo je mišljenje da je Gamzigrad veliki vojni logor (*castrum*), a takav stav zadržao se sve do početka sistematskih istraživanja sredinom 20. st. Godine 1953. u Gamzigradu je počeo istraživati \ Mano-Zisi, no već tada umjesto očekivanih objekata vezanih za vojnički život, otkrivena je luksuzna građevina sa raskošnim mozaicima. Intenzivnija arheološka istraživanja otkrila su dijelove carske rezidencije, hramove, kule, nove mozaičke podove (posebno se ističe mozaik s prikazom Di-